

MEVLANA'DA İNSAN VE AŞK

Meheddin İSPİR*

ÖZET

Mevlana'yı tanımak önemlidir. İnsan olarak olgunlaşma duygusu, onun aşk anlayışını anlamak ve yaşamakla gerçekleşir. Günümüz insanı Mevlana'nın yaşadığı aşkı tatmaya muhtaçtır. Bu aşk ezeli ve ebedi olan aşktır. Bu nedenle Mevlana'nın insan anlayışını onun aşk anlayışından yola çıkarak kavramak gerekir.

Anahtar kelimeler: Mevlana, insan, aşk

ABSTRACT

Humanity and Love in Mevlana

It is important to know Mevlana. It is also possible for an ordinary person to be an intellectual advanced one and feeling to be a mature person by understanding and living his love thought. This love is for ever that is to say it has no beginning and end. For that reason it is necessary to learn his love thought by making his love thought such as a staring point.

Key words: Mevlana, humanity, love

Ahmet Eflaki'ye göre Mevlana (6 Rebiülevvel 640/30 Eylül 1207'de Belh'te dünyaya gelmiştir.(Eflaki, 1959: 433) Asıl adı Muhammed Celalettin'tir. Annesi Mümine Hatun, Babası Sultanul Ulema Bahaeddin Veled'tir.(Güzel, 2006:286)

Bu asırda Belh şehri Orta Asyanın kültür merkezidir. İslam kültürünün istikrara kavuştuğu tarikat ve tasavvuf kültürünün yerleştiği bir kültür merkezidir. Mevlana'nın yetişmesinde bu kültür merkezinin tesiri büyüktür.(Tarlan, 1948:18) Mevlana ilk eğitimini babası ve babasının dostlarından almış ilim alanında müderrislik seviyesine yükselmiştir. Bahaeddin Veled manevi nüfuzundan çekinen Harzem hükümdarıyla arası açılınca ailesi Belh'ten ayrılır(1212). Şam yoluyla Anadoluya geçerler. Malatya, Erzincan Larende'de kalıp devlet merkezi Konya'ya gelirler. (Karaaliğlu, 1986:98-101)

* Dr., Kafkas Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.
e-Mail: Mehispir@hotmail.com

“Mevlana zamanın büyük bir alimi olan babası Bahaeddin Veled tarafından büyük bir ihtimamla okutulmuş, hatta buna babasının dostları ve bildikleri de iştirak ettikleri için esasen fitratında mevcut olan dehanın da yardımıyla bilgisi ile beraber sanat kültürü de pek çabuk gelişmiştir. Mevlana’da alimlikle beraber sanatkar ve şair karakteri de vardı”.(Çelebi, 1983:25)

Babasının ölümünden sonra en yüksek dereceli medreselerde ders veren Mevlana doğunun en ileri gelen bilginlerinden sayılmıştır. İyi bir bilgin olan Mevlana’nın hayatı Konya’ya gelen Şemsi Tebrizi’nin mutasavvuf kişiliği ile yeni bir seyr almıştır. Şemsi Tebrizi’nin irşadları ile tasavvufi aşkın cezbesine kapılmıştır. Mesnevi, Divan-ı Kebir, Fihi Ma Fih, Mecalisi Seb’a, Mektubat gibi kıymetli eserlerin sahibi olan Mevlana 17 Aralık 1273’te vefat etmiştir.

Mevlana’nın Tebrizli Şems ile 1244 tarihinde 37 yaşında iken Konya’da karşılaşmasına ve onunla can dostu, inanç ve düşünce kardeşi olmasına kadar ancak bir derecede gizli bir güç durumunda görünmektedir. O sanki Şems ile Kalu Bela’dan beri tanışmış gibi oldu. Sanki yanmağa, tutuşmağa hazır bir lamba onu alevlendirecek bir kibrit bir çakmak taşını bekliyordu.Şems onun bu sır arkadaşı işte bu görevi üstlenmiş oldu.Bin mumluk bir elektrik lambası ışığını etrafa hatta cihana yayacak düğmeyi çeviren eli beklemişti. Şems bunu yapıverdi ve Mevlana tasavvuf neşvesiyle çoştı, köpürdü, taşıtı. Kendisi haklı olarak ‘Hamdım, piştim,yandım.’deyiverdi.(Karahana, 1997:190)

Orta Asya, Orta Doğu ve Anadolu coğrafyasını gezmiş tanışmış ve bu bölgelerdeki ilim ehlinde ders almış olan Mevlana ilmini aşk ile süsledikten sonra bambaşka bir kişiliğe bürünmüştür. Anadolu’da tasavvufun en önde gelenlerinden biri olan ve tasavvufi düşünceleriyle yeni bir çığır açan Mevlana aşkın, coşkunun, heyecanın, sevginin gerçek yaşayarı ve yaşatanı olmuştu.

Mevlana’nın yetiştiği çevre, edindiği bilgi birikimi ve kültürü onun düşüncelerinde şüphesiz etkili olmuştur. İslami düşünce sistemi içerisinde yetişen ve tasavvufi düşüncelerden de etkilenen ve özellikle Şemsi Tebrizi ile ilahi aşkın kapılarını açan Mevlana’nın insana bakışı sevgi ve aşk çerçevesinden olmuştur. “İnsanı, yaratılışın önü ve sonu görmek, gayesi ve neticesi saymak, tasavvufun temel inançlarındandır. Hattâ bu inanç yüzünden bütün kâinatı kendinde gören, kendini âlemin merkezi bilen,

Peygamberle boy ölçüşmeye kalkışan sûfiler çoktur. Mevlânâ'ya göreyse bu inanç bir bencillik halinde değil, içli, derin bir sevgi halinde belirir; o, bütün insanlığa, bütün canlılara, bütün dünyaya yayılmıştır. O, her dini, her inancı, o inançta riya yoksa hoş görür. Olgun kişinin bütün bağlardan, bütün nisbi ve izafi şeylerden mutlak olduğuna inanır. İrade ve ihtiyâr inancında olduğu gibi bu inançta da benlikten, bencilikten geçmiş olmayı şart koşar.” (Gölpınarlı, 1959:408)

İnsan olmanın yolu aşk ile olgunluğa ulaşmaktır. Mevlana insanların kusurlarını hoşgörüyüyle karşılar, çünkü insan eğer ham ise pişmemişse terbiyesini tamamlayamamışsa ona hoşgörüyüyle yaklaşmalı, ondan her zaman iyilik beklenmemelidir. Mevlana'nın öncelikli hedefi insanı terbiye etmek onu olgunlaştırmaktır. “Mevlânâ, insan zaafını bildiği için insandan yüz yüze iyilik istemez; niyetinin iyi ve güzel olmasına bakar. O, sebzenin bile saplarıyla tartıldığını bilir. Her şeyin hayra ve olgunluğa doğru gittiğine inandığı gibi, kötülüğün de olgunluğun ve iyiliğin noksanı olduğunu bilir. Yumuşaklığın, yüzlerce ordudan daha kuvvetli olduğunu söylemekle beraber, sorumluluğa da gerçekten taraftardır.” (Gölpınarlı, 1959:407)

İnsan iyi ve kötü özellikleri bir arada bulunduran ve yer yer onları farklı şekillerde ortaya koyan bir varlıktır. Sorumluluk, insanın iyi özellikleriyle kendini göstermesidir.

“Mevlana bütün eserlerinde insanı yüce bir varlık olarak görür. Zira insan yalnızca su ve topraktan yaratılan; et kemik ve kandan ibaret bir varlık değildir. İnsan; Allah emanetini-dini yüklenmiş, meleklerden daha üstün olan ve Cenab-ı Hakk'ın tecellisine ayna olarak yaratılan ulvi bir varlıktır.”(Yeniterzi, 2006:19) Mevlana'ya göre insanın insan olabilmesi için yaratılışındaki yüksek gayeyi görmesi ve kendisindeki cevheri sezmesi gerekir. Bu yönüyle insan meleklerden üstün olur. İnsan kendisindeki cevheri arayıp bulmalıdır.

“Canında bir can var o canı ara

Beden dağında bir mücevher var, o mücevherin madenini ara...

A yürüyüp giden sufi gücün yeterse ara;

Ama aradığını dışarıda değil aradığını kendinde ara”
(Rübailer, 22)

İnsanlığı, iyiliği, alçak gönüllüğü, saflığı ve temizliği insan kendisini yüceltecek değerler olarak almalı ve bu güzel özellikleri yaratılışındaki o yüce cevherle birleştirmelidir. Başkalarının kusurlarını, suçlarını, kötülüklerini araştırarak ya da başkalarının eksikliklerinden hareketle kendisini yüceltmeye çalışmamalıdır. Bütün insanlara aynı değeri vermeli ve insandaki cevheri yakalamalıdır. İnsan neyi ararsa onu bulur. Aradığıyla özdeşleşir.

“Madendeki inciyi aradıkça madensin

Ekmek lokmasına heves ettikçe ekmeksin

Şu kapalı sözü anlarsan, anlarsın her şeyi;

Neyi arıyorsan osun sen.... “ (Rübailer, 205)

“Mevlana; kadın-erkek, çocuk-yaşlı, hasta-sağlıklı, zengin-fakir, sultan-kul demeden; her insanı Hak yolunda bir parça bilmiştir. İnsanlığa bu gözle bakan Mevlana'nın insanlara davranışlarında hep hoşgörü ve sevgiyi buluruz.” (Yeniterzi, 2006:20)

“Sevgi ve merhamet insanlığın, hiddet ve şehvetse hayvanlığın vasıflarıdır.” (Mesnevi, 1/2534)

Mevlana'nın sevgi ve alçak gönüllüğü sadece Müslümanlara değil din ayrımı yapmaksızın tüm insanlara açıktır. “İnsanlar yaratılıştan iyidirler, kötülükler değişmez unsur değil, arazdır. Bunlar, iyinin delil ve rehberidir. Bir insanın kusur görmesi, ayıplaması gerçekte kendi kusurunu görmesi demektir. İnsan önce kendisindeki kin kıskançlık, hırs, zalimlik gibi kötü huyları görmesi onlardan arınması lazımdır. Ondan sonra başkalarını kınamalıdır.” (Önder, 195)

Mevlanaya göre insan yaratılışındaki bu üstün değeri bilmektedir. Bunu şu sözleriyle güzel bir şekilde dile getirir.

“Değer bakımından iki dünyadan da üstünsün.

Fakat neyleyeyim ki değerini sen bilmiyorsun

Kendini ucuz satma; çünkü değer pek fazla senin” (Gölpınarlı, 1989:90)

Mevlana insan nefsinin, insanın özüne kalın bir perde çektiğini, insana düşen görevin ise bu kalın perdeyi kaldırarak öze ulaşması olduğunu belirtir.

“İnsanda gizli bir öz var ya: Ona karşılık bu kötü huy, nefsin şu kötülüğü, şu fenalıklar o öze perde olmuştur. İnci, mücevher ne kadar değerli, ne kadar büyük ne kadar yüce olursa, perdesi o kadar büyük olur. Demek ki kötülük, kötü huylar o öze, o inciye bir perde oluyor. Bu perde de çok çalışmayla kalkıyor. Definenin üstünde yılan var ama yılanın çirkinliğine bakma; definedeki değerli şeyleri gör.” (Gölpınarlı, 1989:109) Diyen Mevlana yine insanın özüne, özündeki yaratılış güzelliğine dikkat çeker. Bütün insanlıkta bu öz olduğuna göre insanlığın özünü keşfetmek insanlara bunu hissettirmek gerekir. Öze inildiği zaman zaten bütün insanlar eşit olacak, eşit yaklaşıma layık olacaklardır. Çünkü öзде kötülük, kibir, haset gibi engeller olmayacak insanlar bir olacaktır. Bu da öзде birlik, sözde birlik ve davranışta birliği oluşturacaktır. İnsana evrensel yaklaşım da budur. “Yücelik görünüşte değildir; manalar dünyasındadır; o öz onda varken herhalde odur yüce olan” (Gölpınarlı, 1989:115) İnsanda üstün olan bu öz Allah'ın insanı yarattığında kendi ruhundan ona üflemesiyle oluşmuştur. Bu nedenle insan kutsal bir varlıktır. Bu kutsallığı korumak gerekir. Bu nedenle kötülüklerden uzak durulmalıdır. İyi huylu olmak gerekir.

“Ben bu çalışıp çabalama dünyasında iyi huydan daha iyi bir ehliyet görmedim.”(Mesnevi II/810)

“Herkes önce kendi kusurunu görseydi halini ıslah etmekten gaflet eder miydi?”(Mesnevi II/881)

“Ne mutlu o kişiye ki kendi ayıbını görür. Kim birinin ayıbını görürse, o ayıbı satın alır, o ayıbı kendinde bulur.” (Mesnevi II/3034)

Mevlana'nın ifade ettiği bu iyilik mertebesi ancak aşkla elde edilir. Kötülüklerden kurtulmak iyiliklere ulaşmak olgun insan olmak ancak aşkla mümkündür. O halde insan olmanın yolu aşık olmaktır. Öyleyse Mevlana'ya göre aşk nedir? Nasıl olmalıdır.

“Onun aşka dair düşüncelerini dört grupta toplamak mümkündür. Akıl ve aşk mukayesesi, aşkın üstünlüğü ve değeri, fanilere duyulan aşkın geçersizliği, aşktan nasibi olmayanların zavalılığı.

Mevlana'ya göre aşk yaşanır, kalem onu yazmada aciz kalır. Birisi sordu: Aşıklık nedir? Dedim ki: Benin gibi olursan bilirsin.” (Mecâlis-i Seb'a, 82)

“Aşk şerh etmek için ne söylersem söyleyeyim... asıl aşka gelince o sözlerden mahcup olurum. Dilin tefsiri gerçi pek aydınlatıcıdır, fakat dile düşmeyen aşk daha aydındır, çünkü kalem, yazmada koşup durmaktadır, ama aşk bahsine gelince; çatlar aciz kalır. Aşkın şerhinde akıl, çamura saplanmış eşek gibi yattı kaldı. Aşk, aşıklığı yine aşk şerh etti. Güneşin vücuduna delil yine güneştir. Sana delil lazımsa güneşten yüz çevirme.” (Mesnevi I/ 112-116)

Mevlana’da asıl aşk mutlak güzelliğe yani yaratıcıya duyulan aşktır. Yaratıklar fani oldukları için onlara duyulan aşk da fanidir. Baki olmak için baki olana aşık olmak gerekir. İnsanı olgunlaştıracak olan da bu aşktır.

“Onun aşkını seç ki bütün peygamberler, onun aşkıyla kuvvet ve kudret buldular, iş güç sahibi oldular.” (Mesnevi I/220)

Mevlana kararı olmayan aşkın insanı deliliğe götürceğini belirtir. “Kararı sükunu olmayan şuh ve şen aşk da büsbütün bedeni nasıl cünuna sürüklüyor.” (Mesnevi I /2827)

Aşk kazanmak için cefa çekmek gerekir. “Aşk davaya benzer, cefa çekmek de şahide. Şahidin yoksa davayı kazanamazsın ki. (Mesnevi III/4009)

Allah’a aşk ile ulaşılır. “İnsanla Allah arası bir deniz mesafesi ise; akıl bu denizde yüzücü, aşk ise bir gemidir. Yüzmek güzeldir ama uzun bir yolculuk için yeterli değildir. İnsan yüzerken yorulabilir, boğulabilir. Ama gemiye binen hedefine ulaşır.” (Mesnevi IV/1423-1427)

Mevlana için aşk Allah aşkıdır. Onun dışındakiler aşk değildir. “aşk renge ve kokuya bağlı (zahiri) olursa, o aşk değildir. Kişiye bir utançtır. (Mesnevi I/214)

“Faniye olan aşk ebedi değildir. Zira insan bu düzenin hükümüne, ebediliğine müsait değildir. (Mesnevi I/226)

Mevlana aşk ile yanıp tutuşmayanları kanatsız bir kuşa benzetir. “Her kim aşk ile yanıp tutuşmamışsa; o, uçmayan kanatsız bir kuş gibidir. (Mesnevi I/31)

Aşk gönle açılan kapıdır. O kapıdan içeriye girmek kolay değildir. Aşkın ne olduğunu bilmek onu yaşamakla mümkündür. İnsanın olgunlaşması esastır. Bu olgunluğa ulaşmak ancak ilahi aşkın cezbisiyle olur. Bu ise yaşamayı yani kötülüklerden arınmış bir gönülle yaşamayı gerektirir. Heves ve isteklerden dünyaya-

ya bağılıktan kopmayı gerektirir. Mevlana için aşk bir arkadaş-tır. Hem de kendisine sınımsız bağlı olan kendisinden hiç ayrılmayan bir arkadaş. "Benim aşktan başka hiçbir arkadaşım yoktu ve olmadı. Ne bu dünyaya gelmeden önce, ne de daha sonra aşksız yaşadım." (Can, 1990:Rübai;23) Oadaki bu aşk bu yönüyle ezeli ve ebedidir. Bu da ilahi aşktır. İnsanı insan yapacak olan da bu aşktır. Mevlana bundan dolayı, aşık olmayan insan değildir, demektedir.

SONUÇ

Mevlana'yı tanımak, düşüncelerini, felsefesini, yaşayışını, insana bakış açısını, terbiyesini hoşgörölü oluşunu, alçak gönüllölüğüünü öğrenmek onun yaşadığı aşkı hissetmek günümüz insanının bir gereksinimi olmaktadır. Günümüz dünyası Mevlana'yı iyi kavradığı zaman dünyaya barış, huzur ve mutluluk hakim olacaktır. İnsanlar özlerindeki değeri fark edecek yaratılışlarındaki yüceliğın farkına varacak kötölük perdesini yıkarak iyilik kapısından içeriye girecek barış ve huzuru yakalayacaklardır. Yaratana ve yaratanın yarattıklarına sevgi ile yaklaşacak aşk duygusuyla ruhlarını olgunlaştıracaklardır. Sevgi ve muhabbetin önemini kavrayacak aşık olduğu bu alemin yıkıcısı değil yapıcısı olacaklardır. İnsanlık Mevlana olmasa bile Mevlana gibi olmaya özenecek, özünü keşfedecek sözünü düzelterek, iyiliği yaşatıp kötölüğü yok edecektir. Olgun insan olmanın sevincini yaşayacaklardır.

KAYNAKÇA

- Ahmet Eflaki (1959). *Ariflerin Menkıbeleri*, Çev: Tahsin Yazıcı, C:1, Ankara: MEB Yayınları.
- Can, Şefik (1990). Hz. Mevlana'nın Rübaileri, Ankara: T.C. KBY.
- Çelebi, Asaf Halet (1983). Türk Edebiyatı, S:122, s.25-26.
- Genç, Vedat (1997). Mevlana İle İlgili Yazılardan Seçmeler, İstanbul: MEB Yayınları.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (1989). Fihri Ma-fih ve Mecalis-i Seba'dan Seçmeler, Ankara: KB Yayınları.
- _____ (1991). Mesnevi, C: (I-VI), İstanbul: MEB Yayınları.
- _____ (15 Aralık 1959). Mevlânâ'nın Fikri Hayatı, Tarih Coğrafya Dünyası Mevlânâ Özel Sayısı, S: 12, C:2, s. 406-409
- _____ (1964). Rübaileri, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Güzel, Abdurrahman (2006). Dini-Tasavvufi Türk Edebiyatı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karaaliğlu, Seyit Kemal (1986). Edebiyatımızda Şair ve Yazarlar, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Önder, Mehmet (1973). Mevlana (Hayatı-Eserleri), İstanbul: Kervan Kitapçılık A.Ş.
- Tarlan, A Nihat (1948). Mevlana Celaleddin Rumi, İstanbul: Varoğlu Yayınları.
- Yeniterzi, Emine (2006). Mevlana Celaleddin Rumi, Ankara: TDV Yayınları.